

»slovansko«, pa čeprav »skvarjeno« tudi prebivalstvo v rezijanskih vaseh.

Zanimiva je tudi ugotovitev, da so že takratni novoveški avtorji Slované današnjega zahodnega slovenskega prostora dojemali kot del širše slovanske jezikovne in etnične skupnosti, s katero jih družijo slovanski jezik, čeprav nekoliko »skvarjen«. Kar pomeni, da so se zavedali nekaterih razlik med posameznimi slovanskimi govori glede na posamezna geografska območja. Slované, ki so živeli v Furlaniji in na Goriškem, so dojemali kot povsem domače prebivalstvo. V historiografskih delih je neredko zaslediti omembe slovenskega poimenovanja določenih krajev ali območij ter prevode slovenskih besed.

Avtorica ugotavlja, da so se le maloštevilni posvečali raziskovanju izvora Slovanov. Tisti, ki so o tem pisali, so jim po večini pripisali izvore nižje civilizacijske ravni. Furlanski pisci Slovanov niso povezovali z antičnimi Iliri, kot je bila ustaljena praksa v določenih humanističnih krogih, ki so Slované šteli kot neposredne potomce Ilirov, temveč so njihov izvor videli v Vandalih. Slovanske prebivalce, živeče okrog Tolmina, so imeli za potomce Hunov. Slovansko govoreče Rezijane pa so šteli kot kolonijo antičnih Retov.

Avtorica ugotavlja, da furlanska in goriška novoveška historiografska dela prinašajo le redke podatke o srednjeveških Slovanih. Večina se jih nanaša na slovanske-langobardske boje. Večina historiografov je torej povzemala pisanje Pavla Diakona, s tem da so določena pojmovanja spreminjali oziroma jih baročno napihili. Poleg bojev med Slovani in Langobardi so se redki historiografi posvečali tudi opisu pokristjanjevanja Slovanov.

Poznosrednjeveški in novoveški Slované se v delih furlanskih piscev omenjajo tudi v zvezi s posameznimi plemiškimi fajdami, otomanskimi vpadi in vojnami, ki so zaznamovale Goriško in Furlanijo srednjega in novega veka. Še posebej so zanimivi in pretresljivi opisi več piscev o dogodku iz marca 1362, ko je skupina furlanskih vojakov vdrla do bližine Devina in oplenila in požgala Štivan. Po povratku jih je devinski gospod ob pomoči Ulrika Rihemberškega napadel in pobil. Slovenske žene pa naj bi mrtvecem odrezale genitalije in jim jih dale v usta.

Mnogi furlanski historiografi so stereotipno opisovali Slované. Nekateri pisci so poročali o njihovih navadah in običajih. Opisovali so jih kot ljudi, ki živijo preprosto, ki se vedno enako oblačijo in živijo v skladu z vero. Videli so jih kot ponosne ljudi, bojevite, včasih podvržene vraževerju.

Avtorica ugotavlja, da so v furlanski novoveški historiografiji tudi omembe novoveških Slovanov maloštevilne, da nam pa tiste, ki so ohranjene in dostopne, ponujajo marsikateri zanimiv opis.

Jernej Vidmar

Zbornik soboškega muzeja 18–19 (ur. Franc Kuzmič). Murska Sobota: Pomurski muzej, 2012, 213 strani.

K razumevanju in boljšemu poznavanju pokrajine na levem in desnem bregu Mure je z novimi prispevki postregel že tradicionalni zbornik soboškega muzeja, ki vsakoletno bogati pomurski prostor z novimi izsledki. Tudi tokrat je vsebinsko zelo raznolik, saj ponuja širok nabor raznovrstnega branja in prav zato je razdeljen na pet tematskih področij; na razprave in članke (11), ki so razdeljeni v tri sklope, gradiva (3), zapis, poročila in ocene (4) ter bibliografijo.

V prvem sklopu se izpod peresa treh avtorjev zvrstijo prispevki z zgodovinsko-kulturnega vidika, ki posegajo v čas 18. oziroma 19. stoletja. Najprej Bernadetta Horváth osvetli *Sodni proces med dolnje-lendavskim in beltinskim gospostvom v letih 1754–1758* in obenem navede bistvene značilnosti sodnih procesov v obravnavanem času. Korenine spora med omenjenima gospostvoma sicer segajo v čas prve polovice 17. stoletja, a stoletje kasneje sta se baronica Helena Csáky in knez Pavel Anton Esterházy odločila, da ta spor rešita. Kot dokazno

gradivo sta na županijskem sodišču v Zalaegerszegu predložila zapisnike zaslišanj mnogih podložnikov in drugo gradivo. Šlo je namreč za mejo med dolnjelendavskim in beltinskim gospostvom, ki je potekala po strugi reke Ledave. A kaj ko je bila ta struga v drugi polovici 17. stoletja zaradi rakičanskih mlinov preusmerjena in sta bili naenkrat dve strugi – stara, imenovana *Stara Ledava* in nova, imenovana *Pretoka*. Prebivalci dolnjelendavskega gospostva so tako začeli kot pravo mejo priznavati preusmerjeno strugo, medtem ko so prebivalci beltinskega gospostva vseskozi spoštovali kot mejo strugo stare Ledave. Tožbo je sicer dobila baronica Helena Csáky, vendar je sodišče upoštevalo tudi predlog kneza Pavla Antona Esterházyja, na podlagi česar je dobil še eno možnost. Tako je bil v šestdesetih letih 18. stoletja ponovno sprožen sodni proces, ki pa je dobil epilog šele na začetku 19. stoletja.

Gordana Šövegeš Lipovšek opozarja na izreden vir za zgodovino Prekmurja, na *Prekmurske terezijanske urbarje*, ki do dandanes še niso bili podrobno interpretirani in obdelani. Do sedaj se je z njimi sicer najintenzivneje ukvarjal Vanek Šiftar, ki jih je želel tudi izdati, a so na koncu ostali v njegovem osebni fondu in v Zbirki gradiva za Prekmurje v Pokrajinskem arhivu Maribor. Tudi zato avtorica prispevka ponovno odpira urbarje in jih obenem skuša na podlagi podrobne predstavitve približati širši javnosti. Potem ko je po smrti cesarja Karla VI. v habsburških deželah oblast prevzela Marija Terezija, je med nizom reform, ki jih je začela izvajati v tem delu cesarstva, bila najbolj odmevna vpeljava nove urbarialne ureditve med letoma 1767 in 1774. Glavni cilj te prve velike državne akcije za regulacijo odnosov med podložniki in njihovimi zemljiškimi gospodi je bil pravzaprav določitev maksimuma pri davkih oziroma proporcionalanje glede na velikost zemlje in korist podložnika, istočasno pa zaščita te podložniške zemlje pred ekspanzijo zemljiških gospodov. Terezijanski urbarji v obliki natisnjenih formularjev so bili enotni za vse županije in razdeljeni na devet poglavij oziroma vprašanj. Zajeli so približno 6500 vasi v 43 župnijah, za izvedbo pa so bili določeni uradniki, ki so morali obiskati vsa naselja v županiji in na podlagi zapisanih vprašanj popisati stanje oziroma položaj podložnikov. Zatem je sledila sestava urbarialnih tabel, kamor so vpisovali vse podložnike, velikost njihove kmetije, razporeditev v kakovostni razred in njihove obveznosti. Na koncu pa je bila uradna razglasitev urbarja in takrat so sklicali vse podložnike in njihovega zemljiškega gospoda ali njegove uradnike in pred njimi prebrali celoten urbar ter jih pozvali k njegovemu natančnemu izvrševanju. Kot ugotavlja avtorica prispevka, so prekmurski terezijanski urbarji pisani v latinškem, nemškem, madžarskem in prekmurskem jeziku. Urbarji za Železno županijo, kamor je spadal

gornji del Prekmurja, so bili natisnjeni leta 1767, za Zalsko, kamor je spadalo dolnje Prekmurje pa leta 1775. Podatek, da je za naselja nekdanje Železne županije ohranjenih 105 urbarjev in za naselja nekdanje Zalske županije 48 urbarjev, pa je že sam po sebi zgovoren, da gre za bogat repertoar podatkov, ki med drugim nedvomno razkrivajo prenekatero neraziskane drobce v zgodovini Prekmurja.

Franc Josef Schober pa se je »ustavil« pri *Grobu grofice Helene Esterházy* (roj. Bezobrazoff), ki je živel med letoma 1801 in 1891. Bila je hčerka ruskega generala v St. Petersburgu, toda kasneje se je z materjo preselila na Dunaj, saj je tam službovala materin drugi mož, ruski veleposlanik. Tudi Helena se je, tako kot mati, poročila dvakrat, prvič z ruskim diplomatom na Dunaju, Aleksandrom Petrovičem Apraxinom in drugič z madžarskim grofom Jožefom Esterházyjem. Grofica Helena Esterházy je bila v 50. letih 19. stoletja znana predvsem po svojem salonu, kjer je vodila živahno družabno življenje in je bil nasploh za visoko dunajsko družbo pomembno shajališče. Ker pa je njen zet Artur Batthyány, mož hčerke Julije Apraxin, postal leta 1841 lastnik dvorca Rakičan, je tudi sama pogosto bivala tam, sploh pa po razpadu zakona njene hčerke z grofom Batthyányjem, ko je prevzela vzgojo za svoja vnuka. Hčerka Julija je namreč odšla in poslej kot pisateljica in igralka živel v Franciji in Španiji. Helena Esterházy je bila po smrti pokopana poleg drugih članov rodbine Batthyány v grobnici (kapeli) v grajskem parku, toda po oplentvi kapele leta 1945 so bili posmrtni ostanki tam pokopanih preneseni na rakičansko pokopališče. Življenje bogate Rusinje in grofice se je tako končalo v Rakičanu, kjer ji grob krasi nagrobni kamen, zravnčan z zemljo, delno že prerasel s travo in v dokaj zapuščenem stanju.

V drugem sklopu so prispevki posvečeni duhovniku in narodnemu buditelju Ivanu Jeriču. Z različnih aspektov ga predstavi pet avtorjev. Kot prvi poda njegovo življenjsko pot v kratkem prispevku *Biografski portret Ivana Jeriča* Franc Kuzmič, kjer ga predstavi kot ljudskega duhovnika in pokončnega rodoljuba. Čeprav je želel postati vodni mojster, je na pobudo prijateljev nadaljeval šolanje, vpisal študij bogoslovja in ga tudi končal. Zaradi lepih nastopov in govorjenja je postal celo najuglednejši duhovnik. Ker pa je bil narodno zelo zaveden, se je pridružil tudi prekmurski osvobodilni legiji, postal poslanec in si nasploh prizadeval za javno dobro in dobro ljudstva. Po vojni so ga tudi zato nekateri poskušali odstraniti, a je bil po eni strani premočna osebnost, po drugi pa se je znal modro izogniti. Čeprav mu je v zadnjih letih življenja svet tonil v temo, je bil mož mnogih zaslug in odlikovanj, s katerimi se je vpisal v zgodovino Prekmurja.

Sledi Franc Čuš z *Vlogo Štajercev in Ivana Jeriča pri pridruževanju Prekmurja matični domovini*, kjer prikazuje dogajanje ob koncu prve svetovne vojne,

ko je bila Evropa na pragu nove delitve in vzpostavitev novih meja. Ob koncu vojne so namreč poseben položaj imeli Slovenci, ki jim je grozilo popolno razkosanje in razdelitev narodnega ozemlja med več držav. To se je tudi zgodilo, a svetel primer pri tem je bilo Prekmurje, ki se mu je uspelo zlititi z matičnim telesom in vključiti v Kraljevino SHS. Tam, kot tudi na Štajerskem, so pobudo prevzeli »lokalni« politiki ob podpori ljudstva, vodilno politično in agitacijsko vlogo na terenu pa katoliški intelektualci, med katere je sodil tudi Ivan Jerič. Ta je s sodelavci aktivno sodeloval na terenu, tako v Prekmurju kot na Štajerskem, kot predstavnik prekmurskih Slovencev tudi v Ljubljani in Beogradu. Kot ugotavlja Čuš, je Jerič tudi sicer skupaj z Jožefom Godino in Stefanom Kūharjem predstavljal vez med razpoloženjem v Prekmurju in operativno dejavnostjo na delu slovenskega ozemlja, ki je pred vojno pripadal Avstriji.

Jožef Smej je prispeval *Moji spomini na č. kanonika Ivana Jeriča (1891–1975)*, kjer se ga spominja od svojih otroških let naprej. Spoznal ga je že po pripovedovanju očeta, ki je imel z njim prijetne izkušnje, ki so bazirale na poštenosti, pravičnosti in razumnosti. Sam se je srečal z njim v okviru verouka, kjer so uporabljali tako imenovani Bašev katekizem. Ker pa so slednjega prepovedali, pač zaradi prekmurščine, je Jerič kot tedanji dekan naročil župnikom, naj se veroučenci naučijo na pamet posamezne odlomke. To pa je vsem, tudi Smeju, veliko pomenilo, saj so na ta način med drugim ostali povezani s prekmurskim jezikom. Nadalje izpostavi Jeričevo prizadevanje za prekmurske učitelje, ki jim je zaradi neznanja slovenščine grozilo, da bodo ostali brez službe. Jerič je namreč pri Banski upravi izposloval, da so dobili možnost za opravljanje izpita iz slovenščine, in to s pomočjo Jurčičevega romana *Deseti brat*. Prispevek Smej sklene s svojimi kaplanskimi leti pri dekanu Jeriču in spomini, ki ga vežejo na moža z modrimi nauki.

Kot prvega intelektualnega in duhovnega voditelja v življenju se Jeriča v prispevku *Moje znanstvo z Ivanom Jeričem* spominja Jožef Magdič: »Ivan Jerič je celota, ki je ne morem tako preprosto analizirati. Ostaja celota, ki jo želim ohraniti kot svetlo sonce, do katerega imam spoštovanje.« Magdič je imel Jeriča priložnost dobro spoznati, saj je bil dejansko v njegovem življenju vseskozi prisoten, četudi ne vedno v fizični obliki. Predstavljal mu je inteligenco, modrost in vzor, a je po drugi strani občutil tudi njegovo zaskrbljenost in trpljenje globoko v sebi, katerega še tako veder izraz na obrazu ni mogel skriti.

Kdo je ustrelil župnika Halasa, se je vseskozi spraševal tudi Ivan Jerič. V iskanju resnice je svoje dvome, ugibanja, spoznanja in ugotovitve zapisoval, da bi se dokončno razrešilo vprašanje o nasilni smrti župnika Daniela Halasa. Ti zapisi niso neznani, saj

se je o njih že govorilo, a doslej še niso bili objavljeni. To je storila Andreja Časar in jih naslovila *Zapisi Ivana Jeriča o umoru Daniela Halasa*. Gre za dva zapiska, prvega z dne 23. novembra 1973, ki vsebuje 11 tipkanih strani in ga je zapisal Jerič sam, drugega z naslovom *Ob 30. obletnici nasilne smrti polanskega župnika Daniela Halasa* na 6 tipkanih straneh pa je po Jeričevem nareku zaradi njegovih težav z očmi zapisala sestra Marička. Jerič se je vprašanja lotil resno in temeljito, saj podaja vse podrobnosti, dejstva, okoliščine kakor tudi malenkosti, ki bi lahko pripomogle k razrešitvi vprašanja. Čeprav so si mnenja o smrti župnika še danes nejasna in deljena, Jerič ugotavlja, da so ga ustrelili madžarski orožniki na povelje višjih oblasti. Avtorica prispevka pa Jeričev spominskodejstveni dokument označi za pogumno potezo, sploh za nekoga, ki je opravljal duhovniški poklic.

V tretjem sklopu, ki je najkrajši, za začetek Oskar Habjanič v prispevku *Metafizika Ravnega* predstavi Pomurje s posebnega zornega kota. Govori o razumevanju kulturne krajine, pri čemer gre za vzajemen odnos krajine do človeka in človeka do krajine. V njeni simboliki ugotavlja, da se intenzivno dojemanje pokrajine ob Muri vse od konca 19. stoletja izraža v poeziji, slikarski umetnosti in fotografiji. Izpostavi krajino Ludvika Vrečiča, literaturo Miška Kranjca in fotografijo Jožeta Kološe – Kološa, pri katerih se razvije povsem samosvoj odnos do krajine. Prav tako se vzpostavlja odnos do lastnega življenja, eksistenciala oz. biti bivajočega in prav zaradi tega je prekmursko Ravno in metafiziko v tem kontekstu mogoče dojemati in brati kot metafiziko življenja, prek katere se identificira posameznik, živeč ob Muri. Kakšna je bila pravzaprav kulturna krajina Miška Kranjca in kakšen odnos do Murja, ponazarja na podlagi primerov in dejstev, ki so zaznamovali krajino med Muro in Rabo. Svoj bogati prispevek pa zaključuje s štirimi letnimi časi kot simboli večnega vračanja in vanje umesti človeka Ravnega.

Mateja Huber se je lotila *Rekonstrukcije delovne obleke v Moščancih in okolici v 20. in 30. letih 20. stoletja*. Rekonstrukcija je nastala zaradi potreb folklorne skupine Kulturno-turističnega društva Moščanci in je temeljila na raziskavi, katere namen je bil ponuditi praktične napotke za izdelavo folklornih kostumov. Zanimala jo je obleka kot predmet (materiali, oblika, izdelava), svojo raziskavo pa je omejila na delovno obleko kmečkega prebivalstva v poletnem času. Po več vodenih pogovorih z informatorji ugotavlja, da so bili sestavni deli moške delovne obleke *lače* (hlače), *šorc* (predpasnik), *srakica* (srajca), *pruslek* (telovnik), med naglavnimi pokrivali pa *krščak* (klobuk) in *aube* (kape); sestavni deli ženske delovne obleke pa *šürke džonke* (široka krila), *bluze* in *rokafci* (majice), enodelna obleka, *förtaj* (predpasnik) in *robec* (naglavna ruta). Spmembe

opaža zlasti pri ženskah, saj so se starejše v obravnavanem obdobju oblačile v široka krila in bluže, imele predpasnike od pasu navzdol, robce pa so si zavezovale pod brado, medtem ko so se mlajše oblačile v enodelne obleke, imele predpasnike po cellem telesu in na naramnice, robce pa so si zavezovale zadaj.

Jelka Pšajd pa se je posvetila preganjani dejavnosti tihotapstva v Pomurju po priključitvi Prekmurja Kraljevini SHS. Svoj prispevek je naslovlila »...*Da kaka babnica ne vtihotapi 3 ali 4 jajca v Radgono*«, kajti tihotapile so tudi ženske. Po priključitvi Prekmurja je bilo namreč življenje zelo težko, ljudje pa so živeli v veliki revščini in pomanjkanju. Prav zaradi tega se jih je večina zatekala k tihotapcem, ki so tihotapili čez mejno reko Muro, Kučnico, v obmejnih vaseh in notranjosti Slovenskih Goric. Šlo je za različne stvari, od jajc, tobaka, soli, moke, masti, saharina, kresilnih kamenčkov, naglavnih rut, živine, zrnja do valute in še bi se našlo. Med tihotapljenimi predmeti se omenjajo celo Mohorjeve knjige, ki so imele pomembno vlogo pri dvigovanju slovenske zavesti, a so bile od madžarske cerkvene in civilne oblasti preganjane oziroma prepovedane. Kot ugotavlja, v Prekmurju niso tihotapili le kupinarji in trgovci, ampak tudi ostali ljudje, ki so nemalokrat bili prav zaradi tihotapljenja ustreljeni.

V drugem tematskem sklopu *Gradivo* so avtorji Peter Šraj, Dušan Ščap in Marjan Makovec predstavili zanimivosti iz pomurske pokrajine, ki odpirajo možnosti nadaljnjega raziskovalnega dela in analiz. Ena takih so *Beltinski podzemni grajski rovi*, na katere opozarja Peter Šraj. Tudi tam je namreč grajska gospoda v prejšnjih stoletjih imela zaradi osebne varnosti rov, ki je potekal v smeri proti cerkvi sv. Ladislava in dalje v kletne prostore nekdanje stare šole. Kot ugotavlja Šraj, so beltinski grajski rovi preprosti in neprimerljivi z rovi, v katerih je možna vožnja z vozovi oz. kočijami, toda zagotovo so zadostili osnovnemu namenu, preživetju in umiku.

Dušan Ščap obravnava *Evidentirane dogodke v službenih listih za Apaško kotlino v obdobju 1930–1941*, ki so bili objavljeni v uradnem glasilu, tedaj imenovanem Službeni list banske uprave Dravske banovine. V teh je mogoče zaslediti uradne objave sprememb posojilnic in hranilnic s sedeži v Apačah, Žepovcih in Stogovcih, ki so bile registrirane kot zadruge in razni drugi razglasi oziroma objave (npr. delovnih uradniških mest, objave sodišč in dražb, objave za plačilo občinskih trošarin idr.). Vsekakor zanimive pa so tudi objave o prisotnosti stekline in svinjske kuge na območju Apaške kotline in občinski davek na alkoholne pijače, ki je bil že tedaj v veljavi.

Marjan Makovec pa je predstavil svojega očeta, *Friderika Makovca – zadnjega »vožarja« na Goriškem*.

Pripoveduje, da je oče Friderik (roj. 1908) imel zelo težko otroštvo in se tudi potem, ko se je že izučil za »vožarja« (vrvarja), srečeval s prenekaterimi težkimi preizkušnjami. Na začetku je delal predvsem iz lanenega prediva, ki so mu ga prinašali naročniki, pozneje pa tudi iz konopljinega, ki ga je dobival iz Bačke. Kupce in naročnike za vrvarske izdelke je imel kar iz 56 prekmurskih vasi, poleg tega je svoje izdelke prodajal tudi na sejnih, kamor jih je na začetku nosil na hrbtu, pozneje prevažal s kolesom in konjsko vprego ter nazadnje tudi z avtomobilom.

Med *Zapisi*, ki so uvrščeni v tretji tematski sklop, Antun Novak v *Pozabljeno in danes neznano odlikovanje* spomni na gasilsko odlikovanje Gasilske župe Križevci, ki je po zapisu na hrbtni strani nastalo leta 1933. Čeprav ni znano, komu je bilo podeljeno, kje in v kolikšnem številu izdelano, pa gre zagotovo za zgodovinsko odlikovanje, saj po doslej znanih podatkih spada med prva slovenska gasilska odlikovanja v Prekmurju po priključitvi pokrajine Sloveniji.

V četrtem tematskem sklopu *Ocene in Poročila* Franc Kuzmič in Marjan Toš predstavita in ovrednotita nova dela, katerih spoznanja in ugotovitve bogatijo ne le slovensko, ampak znotraj nje tudi prekmursko zgodovino. Franc Kuzmič je vzel pod drobnogled *Tri nove knjige o Židih v Prekmurju*, ki so prispevale še en delež za boljše poznavanje zgodovine Židov v deželi ob Muri. Med te nedvomno spada *Zgodovinski spomin na Prekmurske Jude* Marjana Toša, ki je zelo dragocen prispevek za zakladnico poznavanja Židov pri nas, še posebej v Prekmurju, saj gre za prvo knjigo, ki zbere, poveže in obdela vse dosedanje bolj fragmentarne analitične raziskave in poskuse. Druga knjiga je *Judovska skupnost v Sloveniji na predvečer holokavsta*, v kateri Andrej Pančur v sedmih poglavjih ali sklopih poda sliko Židov v Sloveniji tik pred drugo svetovno vojno. Tretje delo pa je zbornik, ki je bil pripravljen v okviru projekta Šoa – spominjajmo se 2011 z naslovom *Slovenski Judje: zgodovina in holokavst*. Prispevki v zborniku so razdeljeni v štiri dele ali sklope, in sicer na prispevke o Židih v slovenskem historičnem prostoru na Štajerskem, na antisemitizmu, genocid ter na žrtve in preživele po letu 1945.

Na dve odmevni razstavi ob dnevu spomina na žrtve holokavsta opozori Marjan Toš. Prva je *Holokavst 1933–1945 (Pogum, da se spominjamo)*, ki je bila na ogled že v 19 državah in poskuša v sliki in besedi prikazati holokavst Judov med drugo svetovno vojno. V gradivu je v ospredju trpljenje Judov po prihodu nacistov na oblast v Nemčiji leta 1933 in vse do propada nacistične Nemčije leta 1945. Druga razstava pa je *Po sledih judovske dediščine v Sloveniji*, katere avtor je dr. Janez Premk, dober poznavalec judovske kulturne dediščine na Slovenskem. Gre za pregledno dokumentarno raz-

stavo, ki seznanja z nepremično judovsko dediščino pri nas.

Marjan Toš se nato sprehodi še po dokumentarni razstavi *Oprostite nam, oprostite nam, o vi mrtvi – Judovski vojaki avstro-ogrske vojske na soški fronti*, katere avtorja sta dr. Petra Svobljak in mag. Renato Podbersič. Kot pravi Toš, je ta razstava prva, ki odstira doslej povsem neznani del zgodovine soške fronte in hkrati pomembno prispeva k celovitejšemu poznavanju judovske zgodovine v srednji Evropi. S tem, ko poskuša predstaviti judovske vojake avstro-ogrske vojske, ki so se med prvo svetovno vojno borili na naših tleh, prinaša zanimive in večplastne informacije ter slikovno gradivo o judovskih vojakih na bojiščih, njihovi duhovni oskrbi, sinagogah na fronti in v zaledju, spominskih značkah za judovske vojake, odnosih do Judov v zaledju, vojaških pokopališčih in o judovskih vojakih, ki so bili razglašeni za junake.

Za konec še Franc Kuzmič predstavi monografijo Ludvika Rudolfa z naslovom *Nekaj besed o Mali Nedelji in njenih ljudeh*. Gre za »enciklopedijo« kraja skozi čas v skoraj vseh pogledih, saj je avtor zbral in zapisal zgodovino kraja od začetkov do današnjih dni. Kuzmič sklene, da se avtor neupravičeno opravičuje z besedami: »...da je pred tabo delo preprostega, skromnega človeka z osnovnošolsko izobrazbo...«, saj gre za podroben in nazoren pregled lokalnih dogodkov, ki jih avtor kot domačin najbolj pozna.

Peti tematski sklop pa je namenjen *Bibliografiji*, kjer je Franc Kuzmič pripravil izbor del dr. Mihaela Kuzmiča (1942–2005), ki je bil dejaven na več področjih. Izbor se nanaša na tako imenovano prekmuriano, torej prispevkov, ki se nanašajo na Prekmurje.

Pomurski muzej je tudi s to izdajo zbornika soboškega muzeja, ki bo zagotovo pritegnil marsikaterega bralca, naredil korak naprej v približevanju pomurske preteklosti z različnih vidikov. Prispevki, zbrani izza platnic, lepo osvetljujejo in prikazujejo področja, ki so bila do sedaj le bežno znana ali povsem neznana. To je pravzaprav tudi namen te publikacije, ki s svojo vsebino sodi že med tako imenovane bisere domoznanske literature. Manjša pomanjkljivost zbornika je morda le v tem, da avtorji ne pišejo člankov po enotnih navodilih in da so le prvi trije opremljeni s povzetki v angleškem oziroma nemškem jeziku. Tovrstno izboljšanje bi namreč naredilo zbornik še kvalitetnejši in ga obogatilo tudi z znanstvenega vidika.

Klaudija Sedar

Bogdan Šteh: Zapuščinski inventarji radovljjskih grofov Thurn-Valsassina v Arhivu Republike Slovenije. Primer Janeza Karla (1645–1683). Zbirka Mestnega muzeja Radovljica Naše mesto in ljudje, V. zvezek (ur. Tita Porenta). Radovljica: Muzeji radovljjske občine, 2013, 36 str.

Muzeji radovljjske občine (v nadaljevanju MRO) letos praznujejo 50 let delovanja od tedaj, ko so se v to muzejsko »hišo« združili najprej trije muzeji: Kovaški (ustanovljen leta 1952 kot prvi tehniški muzej na Slovenskem) in Čebelarški muzej (ustanovljen 1959) ter Muzej talcev (ustanovljen 1961), čez dobro desetletje (1976) pa še Galerija Šivčeva hiša. Najmlajši Mestni muzej Radovljica je bil sicer v ustanovitvenih aktih MRO-ja predviden že leta 1995, vendar so se prave okoliščine, ki so omogočile sistematično in strokovno delo te enote, vzpostavile šele s prenovo Radovljjske graščine (2006) in odprtjem stalne razstave o Linhartu konec leta 2007. Kljub temu so sodelavke MRO-ja občasno zbirale gradivo o Radovljici in Radovljčanah že pred tem in se že leta 1999 odzvale na pobudo domačinov, da se zbrano gradivo pokaže na občasnih razstavah in objavi v monografskih publikacijah ali občinskih zbornikih. Tako se je porodila zamisel o ustanovitvi

